

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, τ. 108,2 (2017)

Πρόκειται γιὰ ἐξαμηνιαῖο ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ γιὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη τῶν ἔγκριτων ἐκδόσεων Walter de Gruyter. Στὰ περισσότερα ἀπὸ 100 ἔτη κυκλοφορίας του τὸ περιοδικὸ φιλοξένησε ἄρθρα τῶν σημαντικότερων ἀκαδημαϊκῶν τῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης, γεγονός πού τὸ κατέστησε σημεῖο ἀναφορᾶς στὴν ἔρευνα. Τὴν ἐπιμέλεια τοῦ περιοδικοῦ ἔχει ὁ Καθηγητὴς Matthias Konrad τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χαϊδελβέργης, ἐνῶ στὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ μετέχουν καθηγητὲς τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Μονάχου, τῆς Λειψίας, τῆς Τυβίγγης, τοῦ Καίμπριτζ, τοῦ Ντάραμ καὶ τῆς Λωζάνης.

Τὸ 2ο τεῦχος τοῦ 108ου τόμου περιλαμβάνει 5 ἄρθρα καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις: Chr. Blumenthal, «„...wie im Himmel so auf Erden“ Die räumlichen Implikationen der Vergebungsbitten des matthäischen Vaterunsers», σελ. 191-211. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται τὴν ἐνδοκοσμικὴ ἀναφορὰ τῆς 7ης ἐπικλήσεως περὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν στὴν Κυριακὴ Προσευχὴ κατὰ τὸ Ματθαῖο, συνδέοντάς τὴ μὲ τὴν ὑπόσχεση ὑπακοῆς-ἐκπληρώσεως τοῦ θελήματός Του «ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» στὸ πλαίσιο τῆς σχετικῆς φιλολογικῆς ἔρευνας. Θέτει ἔτσι τὸ ἐρώτημα τῆς διάστασης ἀνθρωπίνης καὶ θείας συγχωρέσεως.

K. Backhaus, «Zur Datierung der Apostelgeschichte. Ein Ordnungsversuch im chronologischen Chaos», σελ. 212-258. Τὸ ἄρθρο ἐξετάζει τὶς προτάσεις χρονολόγησιν τῶν Πράξεων καὶ τὰ διαθέσιμα ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ καταλήξει σὲ μία ὑστερη χρονολόγησιν τοῦ βιβλίου περὶ τὸ 100-130 μ.Χ. Στὴν προσέγγισιν αὐτὴ ἐπικαλεῖται τὴν ἐξωβιβλικὴ γραμματεία, τὴ σχέση μὲ τὸν βίον τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὰ Εὐαγγέλια, τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα τοῦ α' καὶ β' αἰῶνος, τὴ βασιλεία τοῦ Νέρωνος, τοῦ Δομετιανοῦ, τὴ σχέση μὲ τὸ corpus paulinum, τὸν Ἰώσηπο, τὸ συσχετισμὸ τῆς θεολογίας μὲ τὴν ἱστορία καὶ τὸν τόπον, τὴν προοπτικὴ τῆς ἀποστάσεως, καὶ καταλήγει σὲ 6 παρατηρήσεις.

J. G. Cook, “The use of ἀνίστημι and ἐγείρω and the ‘Resurrection of a Soul’”, σελ. 259-280. Τὸ ἄρθρο ἐξετάζει τὴν ὀρολογία ἐπὶ τῆς Ἀναστάσεως ἐκ τῶν νεκρῶν στὴν εὐρύτερη γραμματεία, ἐντοπίζοντας τὴ θεολόγησιν τῆς συνεκφορᾶς τῶν ρημάτων ἀνίστημι καὶ ἐγείρω μὲ τὶς λέξεις πνεῦμα καὶ ψυχή. Τοποθετεῖ τὴν πραγματεύσιν μὲ τὴ θεολογία τῶν ὄρων στὴ γνωστικὴ καὶ ἀντιαιρετικὴ γραμματεία, ἐνῶ ἐξετάζει τὴ χρῆσιν τῶν ρημάτων σὲ Ἰουδαϊκὰ καὶ ἔθνικα κείμενα τῆς περιόδου τοῦ δευτέρου Ναοῦ, γιὰ νὰ καταλήξει στὸ συσχετισμὸ τοῦ Δαν. 12,2 μὲ τὸ Α' Κορ. 15,3-5.

S. Opferkuch, «Ein Rausch und seine Folgen. Parallelen zwischen der Erzählung von Noah als Weinbauer (*Gen* 9,20–27) und ihren Auslegungstraditionen und der Bilha-Episode in *TestRub* 3,11-15», σελ. 281-305. Τὸ ἄρθρο προτείνει τὸν συσχετισμὸ τῆς ἀρνητικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Νῶε κατὰ τὴ μέθη του στὸν ἀμπελῶνα μὲ τὴ μέθη καὶ τὴ γυμνότητα τῆς Βιλχᾶς στὸ ἀπόκρουφο κείμενο τῆς Διαθήκης Ρουβὴν. Ὁ συντάκτης ἀποδίδει τὶς ἀναλογίες σὲ πρῶμιμη ἰουδαϊκὴ καὶ ραββινικὴ ἐπίδραση καὶ θεωρεῖ ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῆς Βιλχᾶ θὰ πρέπει ἀντίστοιχα νὰ κακιοτεῖ.

P. Malik, “And You Purchased [Whom?]: Reconsidering the Text of *Rev* 5,9”, σελ. 306-312. Στὸ πλαίσιο τῆς κριτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου τῆς Ἐποκαλύψεως ἐξετάζεται ἡ ἀπουσία «ἡμᾶς» τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κώδικα στὴν ὠδὴ τῶν ἁγίων, ποὺ ἐμπεριέχεται στὴν Ὅραση τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ (*Ἀποκ.* 5,9). Ἡ ἀνάγνωση τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κώδικα ἔχει υἱοθετηθεῖ ἀπὸ τὶς κριτικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ τοῦ Tischendorf καὶ ἔξῃς. Ὁ συντάκτης προτείνει τὴν προσθήκη «ἡγόρασας τῷ θεῷ ἡμᾶς», ὅπως ἔχει καὶ στὸ βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ κείμενο.

Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft, τ. 129,3 (2017)

Πρόκειται γιὰ τριμηνιαῖο ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ γιὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τῶν ἔγκριτων ἐκδόσεων Walter de Gruyter. Στὰ περισσότερα ἀπὸ 100 ἔτη κυκλοφορίας του τὸ περιοδικὸ φιλοξένησε ἄρθρα τῶν σημαντικότερων χριστιανῶν καὶ ἰουδαίων ἀκαδημαϊκῶν τῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης, γεγονός ποὺ τὸ κατέστησε σημεῖο ἀναφορᾶς στὴν ἔρευνα. Τὴν ἐπιμέλεια τοῦ περιοδικοῦ ἔχουν οἱ Καθηγητὲς Jürgen van Oorschot τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἐρλάγκεν καὶ Jan Christian Gertz τῆς Χαϊδελβέργης σὲ συνεργασία μὲ τοὺς Καθηγητὲς Uwe Becker (Jena) καὶ Sebastian Grätz (Mainz), ἐνῶ στὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ μετέχουν καθηγητὲς τῶν Πανεπιστημίων τοῦ τοῦ Καίμπριτζ, τοῦ Στρασβούργου, τοῦ Μαργβούργου, τοῦ Βερολίνου, τῆς Χάλλης, τῆς Γενεύης, τῆς Λωζάνης, τῶν Παρισίων, τοῦ Ὁσλο, τῆς Βιέννης καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ 3ο τεῦχος τοῦ 129ου τόμου περιλαμβάνει 6 ἄρθρα, μία ἀνακοίνωση καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις.

Chr. Schäfer, «Beobachtungen zu Alfred Ralfs’ editionstechnischen Grundsätzen in der „Handausgabe von 1935“», σελ. 346-361. Μετὰ ἀπὸ τὴ διατριβὴ γιὰ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Alfred Ralfs, ἐκδότη τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου ὑπεισέρχεται μὲ τὸ ἄρθρο αὐτὸ σὲ τεχνικὲς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ τρόπου ἐργασίας στὸ ἑλληνικὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐπισημαίνει μὲ λεπτομέρεια παρατηρήσεις στὸν τρόπο παρουσίας τοῦ κειμένου καὶ στὴν παρουσίαση τοῦ κριτικοῦ ὀπλισμοῦ τῆς ἐκδόσεως.

Jonathan Grossmann, “The Double Etymology of Babel in Genesis”, σελ. 362-375. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Βαβυλῶν στὸ πρωτότυπο τοῦ *Γεν.* 11 ὡς «πύλη τοῦ Θεοῦ». Ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου ἐπισημαίνει ὅτι τὴν ἔννοια αὐτὴ λαμβάνει ὑπόψη τῆς ἡ ἀφήγηση στὸ πρῶτο μέρος γιὰ τὴ σύγκυση τῶν γλωσσῶν. Στὴ συνέχεια ἡ ἔννοια τοῦ ὀνόματος σχετίζεται μὲ τὴ διασπορὰ τῶν

ἔθνων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀφήγησις νὰ μὴ σχετίζεται πλέον μὲ τὴ Βαβυλῶνα. Τὸ ἄρθρο προτείνει διπλὴ προέλευσις τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος Βαβυλῶν ὑπὸ τὸ πρῶτον τοῦ ἔπους τῆς *Enûma Eliš*.

A. Tobolowsky, “The ‘Samuel the Judge’ Narrative in 1 *Sam* 1-7”, σελ. 376-89. Μὲ τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποκοπεῖ ἡ διήγησις τοῦ *Α΄ Σαμ.* 1-7 ὡς αὐτόνομη διήγησις γιὰ τὸν Κριτῆ, προσδιορίζοντας τὸ κείμενον ποῦ ἀκολουθεῖ ὡς μία ἀνεξάρτητη ἱστορία. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ἄρθρου ἐστιάζει στὴν ἀνακολουθία ποῦ ὁ συντάκτης ἐπισημαίνει στὰ γραφόμενα στὸ *Α΄ Σαμ.* 7,13 καὶ 15 καὶ στὰ γεγονότα ποῦ στὴ συνέχεια περιγράφονται.

M. Pietsch, «Zwischen Restauration und Resignation. Die Amnesie Jojachins (II *Reg* 25, 27-30) als deuteronomischer Programmtext?», σελ. 390-410. Ἀνακαλώντας παλαιότερη ἀντιγωνία μεταξὺ τῶν M. Noth καὶ G. Von Rad τὸ ἄρθρο ἐπιδιώκει νὰ προσδιορίσει πραγματολογικὰ τὴν ἀναφορὰ στὴν ἀμνηστία τοῦ Ἰωακείμ στὸ τέλος τῶν *Α΄* καὶ *Β΄ Βασιλέων* κατὰ τὸ πρωτότυπον κείμενον καὶ νὰ τὴ συνδέσει μὲ τὴν προσευχὴν τοῦ Σολομῶντος στὸ *Α΄ Βασ.* 8, 46-51.

E. Jones, “Direct Reflexivity in Biblical Hebrew: A Note on *שׁוּב*”, σελ. 411-426. Τὸ ἄρθρο ἐμπίπτει στὴν ἑβραϊκὴ γλωσσολογία καὶ ἐξετάζει τὸ φαινόμενον τῆς αὐτοπάθειας τῆς βιβλικῆς ἑβραϊκῆς γλώσσας, ἀποδίδοντας τὴ χρῆσιν τῆς λέξεως *שׁוּב* (πρόσωπον) μὲ ἀντωνυμικὸ ἐπίθημα ὡς ἐκφορὰ αὐτοπάθειας.

S. Schulz und M. Schäfer, «Die Kelter als Dreschort in *Jdc* 6,11», σελ. 427-430. Οἱ συντάκτες τῆς ἀνακοινώσεως πραγματεύονται τὴν ἀφήγησιν τῆς κλήσεως τοῦ Γεδεὼν παρὰ τὴν τερέβινθο τοῦ Ὁφραῖ στὸ ἀξίωμα τοῦ Κριτοῦ ἐξ ἐπόψεως ἱστορικοφιλολογικῆς. Συγκεκριμένα διαπιστώνουν τὴν κοινὴ θέσιν τῶν ἐρευνητῶν ὅτι ἀποτελεῖ ἐμβόλιμον στοιχεῖον καὶ διαπραγματεύονται τὴν προτάσιν χρονολογήσεως τῆς προσθήκης, ἀποδίδοντας τὴ φράσιν *כּוּ* σὲ ἀρχαία παράδοσις καὶ ὄχι σὲ κάποια δευτερονομιστικὴ σύνταξιν.

Biblische Notizen, τ. 129,3 (2017)

Τριμηνιαῖον Ἐπιστημονικὸν Περιοδικὸν τῶν ἐκδόσεων Herder γιὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκην καὶ τὴν περίοδον τοῦ δευτέρου ναοῦ, ποῦ ἐπιμελεῖται ὁ τομέας βιβλικῶν σπουδῶν καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Salzburg. Συγκεκριμένα ἐπιμελητὲς τοῦ περιοδικοῦ εἶναι οἱ Καθηγητὲς Kristin De Troyer καὶ Friedrich Vinzenz Reiterer σὲ συνεργασίας μὲ τοὺς Καθηγητὲς Reinhard Feldmeier καὶ Karin Schöpflin τοῦ Göttingen.

Τὸ 3ο τεῦχος τεύχος τοῦ 129ου τόμου περιλαμβάνει 6 ἄρθρα, μία ἀνακοίνωσις καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις:

A. Pinker, “On the Meaning of *Job* 34:20 in Elihu’s Second Speech”, σσ. 3-20. Τὸ ἄρθρον εἰσπῆται τὴ συνάφεια τοῦ στίχ. 20, ὅπως παραδίδεται στὸ μασσοριτικὸν κείμενον τοῦ β΄ λόγου τοῦ Ἐλιοῦς στὸ βιβλίον τοῦ *Ἰώβ* (34:20) μὲ τὰ ἐπομένα. Σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἀποδεκτὴν ἀπὸ μερίδα τῶν ἐξηγητῶν ἀποψη ὑπὲρ τῆς συνοχῆς τῶν στίχ. 18-19 καὶ 20, ποῦ θεωρεῖ τὰ περιγραφόμενα στὸν στίχ. 20 ὡς συνέπεια τοῦ

ἀσεβοῦς λαοῦ, ἐδῶ προτείνεται ἡ σύνδεση τοῦ στίχ. 20 μὲ τὰ ἐπόμενα 20-25, μὲ σκοπὸ νὰ ἀποφευχθοῦν τὰ ἐρμηνευτικὰ ἀδιέξοδα καὶ οἱ ἐκτεταμένες εἰσηγούμενες διορθώσεις στὸ κείμενο, περιγράφοντας ἔτσι τὸ εὐάλωτον τοῦ ἐπικεφαλῆς ἐνὸς ἐκστρατευτικοῦ σώματος.

Mathias Winkler, «Sechs und eine halbe Säule der Weisheit. *Spr* 22,17-21 und das Gliederungssystem des Sprichwörterbuchs», σσ. 21-40. Μὲ τὴν ἑπταμερῆ δομὴ τοῦ βιβλίου τῶν *Παροιμιῶν* ἀσχολεῖται τὸ ἄρθρο, ἐπισημαίνοντας μία ἔνσταση ὡς πρὸς τὴν καταλλόγη τοῦ κειμένου στὸν στίχ. 22,17 κατὰ τοὺς *Ο'* γιὰ τὴ διατύπωση μίας ἐπιγραφῆς. Προτείνεται τὸ κείμενο τῶν στίχ. 17-21 ὡς παράθεμα τῶν ἐπόμενων στίχων καὶ συνάμα ἀναπόσπαστο κομμάτι τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ *Παρ.* 10,1, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καθίσταται ἀπαραίτητο γιὰ τὴ δομὴ τῆς ἐνότητος 10,1-24,22, ἀλλὰ ὄχι τοῦ συνόλου τοῦ κειμένου τῶν *Παροιμιῶν*.

B. Gosse, «Le Ps 90 comme début de réponse, dans le cadre de l'exil, à la question posée par la disparition de la dynastie davidique (*Ps* 84-89)», σσ. 41-52. Σὲ μία προσπάθεια νὰ ἐρμηνεύσει τὴν Προσευχὴ τοῦ Μωυσέως στὸν *Ψαλμ.* 90, τὸ ἄρθρο παραλληλίζει τὴν ἱστορικὴ συνθήκη τοῦ *Δευτ.* 33,1-2 μὲ τὴν περιγραφόμενὴ λατρεία στὸ *Α' Βασ.* 8. Ὁ ἀρθρογράφος ἀναζητεῖ ἔτσι στοιχεῖα γιὰ τὴν κατάλυση τῆς δαυϊδικῆς δυναστείας στὸν *Ψαλμ.* 89, θεωρώντας ὅτι ὁ *Ψαλμ.* 90 ἐμπεριέχει τὴν ἀπάντησιν πρὸς ἐρωτήματα, πρὸς οἱ *Ψαλμ.* 88-89 ἐγείρουν. Ἐντοπίζει μάλιστα τὴν ἀφορμὴν σύνταξης τοῦ *Ψαλμοῦ* τόσο στὴν καθημερινότητα, ὅσο καὶ στὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ, ὅπως ἐπισημαίνεται καὶ στοὺς *Ψαλμ.* 77-78.

T. Witulski, «Das sogenannte, Apostelkonzil' in Jerusalem (*Gal* 2,1-10) und seine Ergebnisse», σσ. 53-72. Τὸ ἄρθρο παρουσιάζει μίαν ἀνάλυσιν τῆς ἐπιχειρηματολογίας στὸ *Γαλ.* 2,1-10, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ *Γαλ.* 2,7-9 ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη κάποιου συντάκτη. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς παρέμβασος ἦταν νὰ καθιερώσει τὸν Παῦλον ὡς τὴν κύρια καὶ συνάμα ἐξουσιοδοτημένη μὲ ἀξίωμα μορφή τῆς ἱεραποστολῆς στοὺς ἔθνικοὺς. Μία τέτοια παραδοχὴ ἐπιτρέπει νὰ γίνουν εὐχερέστερα κατανοητὰ τὰ γεγονότα στὴν Ἀντιόχεια καὶ τὰ προβλήματα τοῦ Παύλου μὲ τοὺς Ἰουδαῖζοντες καὶ τοὺς Ἰουδαιοχριστιανοὺς στὴ Γαλατία.

M. Marciak, «Idumea and the Idumeans in the Context of the Jewish War Against Rome (66-73 CE)», σσ. 73-90. Τὸ ἄρθρο παρουσιάζει τὴν ἀναφορὴν τῆς Ἰδουμαίας καὶ τῶν Ἰδουμαίων στὸν Ἰουδαϊκὸ Πόλεμον τοῦ Φλαβίου Ἰωσήφου (*Ἰουδ. Πόλεμος* 2:566, 6:378-388), γιὰ νὰ καταλήξει σὲ τρία συμπεράσματα γιὰ τὸ ρόλο πρὸς ἃ ἡ Ἰδουμαία καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι διεδραμάτισαν στὴν Ἰουδαϊκὴ ἐπανάστασιν. Πρῶτον, ὅτι ἡ Ἰδουμαία εἶναι μίαν στρατηγικῆς σημασίας ὄρεινὴν περιοχὴν, πρὸς ἣν ἐκτείνεται νότια καὶ νοτιοδυτικὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Δεύτερον, οἱ Ἰδουμαῖοι διαφύλασαν τὴν παραδοσιακὴν δομὴν τοὺς σὲ πατριές, πρὸς συνεπαγόταν ἐντατικὴν στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν. Τρίτον, οἱ Ἰδουμαῖοι παρεῖχαν μὲ τοὺς καλὰ κατηρτισμένους στρατιώτας τοὺς μίαν πολὺ σημαντικὴν συνδρομὴν μεταξὺ τῶν Ἰουδαϊκῶν δυνάμεων.

E. Viezel, «The Order of the Tribes in 1Chron 2-8 according to the Commentary on Chronicles Attributed to Saadia Gaon's Student», σσ. 91-105. Τὸ

ἄρθρο πραγματεύεται τοὺς γενεαλογικοὺς καταλόγους τῶν φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τὸ πρῶτον ἀνωνόμου ὑπομνήματος στὸ βιβλίον τῶν *Χρονικῶν*, ποὺ ἀποδίδεται σὲ μαθητὴ τοῦ Saadia Gaon (ἀρχὲς τοῦ 11ου αἰῶνα στὴν Προβηγγία). Σὲ ἀντίθεση μὲ σύγχρονους ἐρμηνευτές, ποὺ ἀποδίδουν τὴν ἰδιαίτερη διάταξη τοῦ καταλόγου στὸ *Α΄ Χρον.* 2-8 σὲ μία κατὰ σπουδαιότητα ἢ γεωγραφικὴ θέση κατανομή, τὸ ὑπόμνημα, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη προσπάθεια ἐξηγήσεως τῆς ἰδιαιτερότητας, αἰτιολογεῖ τὴν ἰδιαίτερη διάταξη μὲ βάση συγκεκριμένα κριτήρια: θεματικά, γεωγραφικά καὶ χρονολογικά.

S. Bojowald, «*Noch einmal zur Vertreibung von bösen Mächten in unbewohnte Gegenden: eine neu entdeckte innerägyptische Parallele für pBerlin 3027, Spruch B, I 4-5*», σσ. 107-111. Τὸ ἄρθρο ἐπαναπροσεγγίζει θέμα τοῦ τόμου 157 γιὰ τὸν ἐξορκισμό τῶν κακῶν δυνάμεων σὲ ἀκατοίκτες περιοχές. Ἐφορμὴ τῶν προσεγγίσεων ἀποτελεῖ ἓνα χωρίο ἀπὸ τὰ «μαγικά λόγια γιὰ μπτέρα καὶ παιδί» ἀπὸ τὴ μετάβαση ἀνάμεσα στὴν περίοδο τῶν Ὑξῶς καὶ ἐκείνῃ τοῦ νέου Βασιλείου. Ἡ σημιτικὴ ἐπίδραση ποὺ προτάθηκε στὴν προηγούμενη ἐργασία ἀνασκευάζεται σὲ ἓνα βαθμὸ ἐπὶ τῆ βάσει νεώτερων αἰγυπτιακῶν παραλλήλων. Ὡστόσο οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὴν αἰγυπτιακὴ καὶ τὴν ἀκκαδικὴ γλῶσσα παραμένουν, ἀλλὰ ἡ παρουσίαση ἐξετάζεται ξεχωριστὰ γιὰ καθεμίαν ἀπὸ τὶς δύο γλῶσσες.

Analecta Bollandiana, τ. 135 (2017)

Ὁ ἐτήσιος τόμος τῆς περίφημης Κοινότητος τῶν Βολλανδιστῶν ποὺ εἰδικεύεται στὶς Ἀγιολογικὲς Σπουδὲς ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τῆς ἐμβληματικῆς μορφῆς τῶν Συριακῶν σπουδῶν Sebastian Brock μὲ τίτλο: «*The Martyrdom of Crescus (Crescens) of Myra*» (σσ. 5-22), στὴν ὁποία παρουσιάζεται ἡ Συριακὴ ἐκδοχὴ τοῦ Μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Κρήσκεντος. Μὲ βάση δύο χειρόγραφες μαρτυρίες, ὁ συγγραφέας προσφέρει τὴ Συριακὴ ἐκδοχὴ τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο συνοδεύεται μὲ Ἀγγλικὴ μετάφραση καὶ πραγματολογικὸ σχολιασμό. Ἡ συγκεκριμένη ἐκδοχὴ φαίνεται νὰ διαφέρει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ποὺ περιέχεται στὸ Πατριακὸ Μηνολόγιο 254 καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν J. Wortley στὸ *Analecta Bollandiana* 95 (1977), 241-246. Ἀντίθετα, οἱ ὁμοιότητες ποὺ ὑπάρχουν στὸ Συριακὸ κείμενο μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς μνείας τοῦ Ἁγίου Κρήσκεντος στὸ *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως* ὀδηγοῦν στὴν ὑπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μίας ἀρχαιότερης Ἑλληνικῆς ἐκδοχῆς ποὺ δὲν σώζεται σήμερον καὶ ἡ ὁποία ἀπέτελεσε κοινὴ πηγὴ γιὰ τὶς δύο αὐτὲς ἀγιολογικὲς μαρτυρίες.

Στὴ σύντομη μελέτη του: «*Un emprunt non repere de Grégoire le Grand (Dialogues, II, 11) à Cassien (Institutions, II, 14)*» (σσ. 23-26), ὁ Patrick Henriet ἐξετάζει τὴν ἐκφραση *intra cellulae suae claustra* ἀπὸ τοὺς *Διαλόγους* τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, τὴν ὁποία θεωρεῖ ὡς ἄμεση ἢ ἔμμεση ἀναφορὰ στὸ ἔργο τοῦ Κασσιανοῦ, *De institutis coenobiorum* II, 14. Ἡ σὲ πτῶση γενικὴ σύνδεση τοῦ ὀνόματος *cella j cellula* μὲ τὸ ὄνομα *claustra* δὲν ἀπαντᾷ πρὶν ἀπὸ τὸν Κασσιανὸ καὶ ὁ πάπας Γρηγόριος ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ.

Στή συνέχεια, ὁ Paolo Tomea στή μελέτη: «*Appunti sulla venerazione agli angeli extrabiblici nel Medioevo occidentale. I nomina archangelorum e l'enigmatica fortuna di Pantasaron*» (σσ. 27-62) ἐξετάζει τὸ λατινικὸ μεσαιωνικὸ κείμενο τοῦ 8ου αἰ. *Nomina archangelorum*, ὅπου ἀπαριθμοῦνται ἑπτὰ ἀρχάγγελοι –οἱ Γαβριήλ, Μιχαήλ, Ραφαήλ, Οὐριήλ, Ραγουήλ, Βαραχιήλ καὶ Παντασαρῶν– στοὺς ὁποίους μπορεῖ κάποιος νὰ ἀπευθυνθεῖ σὲ διαφορετικὲς περιστάσεις τῆς ἐπίγειας ζωῆς του. Ὁ συγγραφέας συγκρίνει τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου μὲ διάφορες προσευχὲς καὶ ἐπικλήσεις ποὺ σχετίζονται μὲ ἕξω-βιβλικούς ἀγγέλους τῆς ἴδιας χρονικῆς περιόδου καὶ περιγράφει τὴ διάδοση ποὺ γνώρισε τὸ συγκεκριμένο ἔργο, τὸ ὁποῖο διασώζεται σὲ τέσσερις ἐκδοχές, ὅλες μεταγενέστερες ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Κολωνίας τοῦ 9ου αἰ. ποὺ ἐξέδωσε ὁ Leclerque. Ἰδιαίτερη μνεία γίνεται στή μελέτη στὸν αἰνιγματικὸ πρωταγωνιστὴ τοῦ μεσαιωνικοῦ κειμένου, τὸν ἀρχάγγελο Παντασαρῶν, πιθανότατα ἑβραϊκῆς προέλευσης, ποὺ μέχρι στιγμῆς δὲν μαρτυρεῖται σὲ κανένα κείμενο ἀρχαιότερο τῆς *Nomina archangelorum*.

Τὸ Μηνολόγιο τοῦ χειρογράφου κώδικα Ἁγία Τριάδα 100, ποὺ θησαυρίζεται στὴν ὁμώνυμη Ἱερά Μονὴ τῆς Χάλκης στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς μελέτης: «*L'histoire du ms. Istanbul, Sainte-Trinite 100, et ses fragments inedits des Passions de Phocas le Jardinier, de Severien, et de Febronie*» (σσ. 63-100) τοῦ Andre Bingelli. Ἡ μελέτη πέρα ἀπὸ τὴν ἀκριβῆ περιγραφή τοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖο δυστυχῶς σφύζεται σὲ πολὺ κακὴ κατάσταση, ἐπιχειρεῖ μία ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς συγκεκριμένης ἀγιολογικῆς συλλογῆς καὶ περιλαμβάνει τὴν ἔκδοση τριῶν ἀγιολογικῶν κειμένων: α) τὸ Μαρτύριο τοῦ Ἁγ. Φωκά τοῦ κηπουροῦ (ποὺ δὲν περιλαμβάνεται στὴν *Bibliotheca Hagiographica Graeca*), β) τὸ Μαρτύριο τοῦ Ἁγ. Σεβηριανοῦ ἀπὸ τῆ Σεβαστεία (BHG 1626a) καὶ γ) τὸν πρόλογο τοῦ Μαρτυρίου τῆς Ἁγ. Φεβρωνίας ἀπὸ τῆ Νίσιβη (BHG 659).

Ἡ Ἑλένη Τούντα στή μελέτη τῆς: “*Conflicting Sanctities and the Construction of Collective Memories in Byzantine and Norman Italo-Greek Southern Calabria: Elias the Younger and Elias Speleotes*” (σσ. 101-144), ἐξετάζει τοὺς Βίους τῶν Ἱταλο-Ἑλλήνων Ἡλίου τοῦ Νέου καὶ Ἡλίου τοῦ Σπλαιώτου μὲ σκοπὸ τὴν περιγραφή τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ποὺ τοὺς τιμοῦσαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς πρωτο-νορμανδικῆς κυριαρχίας. Οἱ δύο Βίοι, παρὰ τὴ γεωγραφικὴ καὶ χρονολογικὴ ἐγγύτητα τῆς σύνταξίς τους, ἀντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικὲς προσεγγίσεις σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ μοντέλα ἀγιότητας, τὴ σχέση μὲ τὸν χῶρο –στὸ ἕνα γιὰ παράδειγμα ἐξυμνεῖται ἡ παραμονὴ σ’ ἕναν τόπο ἐνῶ στὸ ἄλλο περιγράφονται λεπτομερῶς τὰ ταξίδια τοῦ ἀγίου– καὶ τὴν περιγραφή τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν σχέσεων. Σύμφωνα μὲ τὴ σ., ἡ τιμὴ τοῦ Ἡλίου τοῦ Νέου σχετίζεται μὲ τὶς τοπικὲς ἔλιτ τῶν ἀστικῶν κέντρων τῆ στιγμῆ ποὺ ἀγροτικὲς κοινότητες ἔδειχναν προτίμηση στὴν τιμὴ τοῦ Ἡλίου τοῦ Σπλαιώτου.

Στὸν παρόντα τόμο περιλαμβάνεται ἐπίσης ἡ 34η σειρὰ τοῦ ἀγιολογικοῦ εἰρηφίου τῶν καταλόγων λατινικῶν χειρογράφων ἀπὸ τὸν Francois Dolbeau «Cata-

logues de manuscrits latins. Inventaire hagiographique (trente-quatrième série)» (σσ. 147-189), καθώς και τρεῖς σύντομες ἀναφορὲς στὴν ἱστορία καὶ τὸ ἔργο τῆς κοινότητας τῶν Βολλανδιστῶν: «Deux «nouveaux» bollandistes du XIXe siècle» (σσ. 145-146) καὶ «Les tribulations dun exemplaire du dossier de S. Ignace de Loyola. Une curiosité bibliographique dans la Bibliothèque des Bollandistes» (σσ. 190-192) τοῦ Bernard Joassart καὶ: «Vers un catalogue informatise du fonds des imprimés anciens de la Bibliothèque des Bollandistes» (σελ. 193) τοῦ Robert Godding. Ὁ τόμος συμπληρώνεται τέλος μὲ τὴν καθιερωμένη βιβλιογραφικὴ παράθεση τῶν πρόσφατων ἀγιολογικῶν δημοσιεύσεων «Bulletin des publications hagiographiques - Publications recues» (σσ. 194-240).

Orientalia Christiana Periodica, τ. 83 (2017)

Ἡ πρώτη κατὰ σειρὰ μελέτη τοῦ τρέχοντος τόμου τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τοῦ Ποντιφικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Ρώμης (PIO) μὲ τίτλο «Jus divinum» (σσ. 5-34) ἀνήκει στὸν ἱεσοῦιτη κανονολόγο George Nedungatt καὶ ἐμπίπτει στὸ γνωστικὸ πεδίο τῆς θεολογίας τοῦ δικαίου. Ὁ σ. πραγματεύεται τὴν ἰδέα τοῦ θείου δικαίου ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ ἀντίληψη περὶ τοῦ Θεοῦ νομοδότη καὶ τὸν ρόλο τοῦ Μωυσῆ ὡς μεσολαβητῆ πρὸς τὸν Θεοῦ καὶ τῶν θείων γραφῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ περάσει στὴ συνέχεια στὴν ἀμιγῶς Χριστιανικὴ ἰδέα περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ ἐνσαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων γραφῶν πρὸς τὸν Θεοῦ στὸν ὁποῖο περιλαμβάνεται τὸ θεῖο δίκαιο. Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐφαρμόζουν τὸ θεῖο δίκαιο, τοῦ ὁποῖου ὡστόσο ἡ θεολογικὴ κατανόηση, σύμφωνα μὲ τὸν σ., διαφέρει. Τὸ θεῖο δίκαιο δὲν ἔπρεπε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἀλλὰ ἀποκαλύφθηκε στὸν κόσμον μέσω τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας, ἐνῶ ἔχει κι αὐτὸ τὴ δική του ἱστορικὴ ἐξέλιξη. Ἡ θεολογία τοῦ θείου δικαίου ἀποτελεῖ σημαντικό στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπικαιροποίηση τοῦ κανονικοῦ δικαίου.

Στὴ συνέχεια, ὁ V. Ruggieri στὴ μελέτη: «Il pozzo e la cisterna: lacqua nella vita quotidiana e nelleucologio bizantino» (σσ. 35-57) ἐστιάζει τὴν προσοχή του στὰ κείμενα τοῦ Βυζαντινοῦ Εὐχολογίου πρὸς τὸ ἀνοιγμα ἑνὸς νέου πηγαδίου καὶ τὸν καθαγιασμὸ τῶν ὑδάτων. Μέσα ἀπὸ μία διεπιστημονικὴ προσέγγιση, στὴν ὁποία ἀξιοποιοῦνται ἡ Λειτουργικὴ, ἡ Ἀρχαιολογία, ἡ Ἀγιολογία καὶ ἡ Ἐπιγραφικὴ, ὁ σ. κατανοεῖ τὸ εὐρύτατον διαδεδομένο σ' ὅλο τὸν Χριστιανικὸν κόσμον τυπικὸ τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν ὑδάτων κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Θεοφανίων ὡς τὴ ραχοκοκαλιὰ ὅλων τῶν μεταγενέστερων λειτουργικῶν εὐχῶν πρὸς τὸν Θεοῦ καὶ τὸν καθαγιασμὸ τῶν ὑδάτων. Ἡ ἀρχικὴ προέλευση αὐτῶν τῶν εὐχῶν ἀνιχνεύεται στὸ Τυπικὸ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἡ ἀνυδρὴ καὶ ἀγονη γῆ τῆς Παλαιστίνης μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἀνάγκη σύνθεσης νέων εὐχῶν πρὸς τὸν Θεοῦ καὶ τῶν πηγαδιῶν καὶ δεξαμενῶν.

Ἐνα λειτουργικὸ χειρόγραφο τῆς Ἱερῆς Μονῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀναφέρεται σήμερον στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἁγίας Πετρούπολης εἰ-

ναι τὸ θέμα τῆς μελέτης: “*The Codex Sinaiticus Liturgicus Revisited: A New Edition and Critical Assessment of the Text*” (σσ. 59-125) πού ἐπιμελοῦνται οἱ Α. Nikiforovna καὶ T. Chronz. Οἱ σ. προσφέρουν τὴν ἐκ νέου ἔκδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ κειμένου τοῦ Σιναϊτικοῦ Λειτουργικοῦ Κώδικα τοῦ 9ου αἰ., ἐνῶ ταυτόχρονα συγκρίνουν τὸ περιεχόμενό του μὲ ἀντίστοιχα Ἑλληνικά, Ἑλληνοαραβικά καὶ Γεωργιανὰ Ἀναγνωσματάρια καὶ Τροπολόγια πού θησαυρίζονται ἐπίσης στὴ Μονὴ τοῦ Σινᾶ γιὰ νὰ καταλήξουν σὲ κάποιες ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση, τὴν ἀρχικὴ μορφή καὶ τὴν τυπολογία τοῦ συγκεκριμένου κώδικα.

Παλαιογραφικοῦ καὶ ἀλλὰ καὶ εἰκονολογικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ ἡ ἐπόμενη μελέτη “*They Came with their Troops Following a Star from the East. A Codicological and Iconographic Study of an Illuminated Ethiopic Gospel Book*” (σσ. 127-189), τῶν Jacopo Gnisci καὶ Rafał Zarzeczny, S. J, πού ἐστιάζει στὴν ἀνάλυση τοῦ κειμένου καὶ τὴν εἰκονογράφηση ἐνὸς Αἰθιοπικοῦ Εὐαγγελισταρίου τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ. Τὸ χειρόγραφο περιέχει μία ἀσυνήθιστη ἀπεικόνιση τῆς πομπῆς τῶν τριῶν Μάγων πού ἐκτείνεται σὲ ἀρκετὰ φύλλα τοῦ κώδικα καὶ περιλαμβάνει μία εὐάριθμη συνοδεία στρατιωτῶν, ἔμπορων ζώων καὶ ὑπηρετῶν καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μαρτυρία ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ μελέτη σχετικὰ μὲ τὸν πλανόδιο καὶ περιφερόμενο βίο τῆς αὐτῆς τῶν Αἰθιοπῶν Αὐτοκρατορῶν.

Ἡ Β΄ Βατικανὴ Σύνοδος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὀλοκλήρωσε τὶς ἐργασίες τὶς τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1965, ἐνῶ ἡ ἴδρυση τῆς Ποντιφικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Κώδικα τοῦ Ἀνατολικοῦ Κανονικοῦ Δικαίου (CICO) ἔλαβε χώρα μόλις τὸν Ἰούνιο τοῦ 1972. Ὁ φραγκισκανὸς μοναχὸς Marco Dino Brogi στὴ μελέτη του: «Normativa de S. Hierarchia (aggiornamenti dalla chiusura del Vaticano II allistituzione della Pontificia Commissione per la revisione del CICO)» (σσ. 191-218), ἐξετάζει τρία καταστασιακὰ νομοκανονικὰ κείμενα πού ἀφοροῦν τὶς ἀρμοδιότητες τῆς Ἱεραρχίας τῶν Ἀνατολικο-Καθολικῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κοινοτήτων πού δημοσιεύτηκαν κατὰ τὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀπὸ τὸ κλείσιμο τῶν ἐργασιῶν τῆς Β΄ Βατικανῆς καὶ μέχρι τῆς ἴδρυσης τῆς Ποντιφικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Κώδικα τοῦ Ἀνατολικοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, μὲ σκοπὸ νὰ καλύψουν κάποιες ποιμαντικὲς καὶ διοικητικὲς ἀνάγκες πού προέκυψαν σ’ αὐτὸ τὸ διάστημα καὶ ἀπαιτοῦσαν ἄμεση ἀντιμετώπιση.

Ὁ τόμος ὀλοκληρῶνεται μὲ μία νέα προσέγγιση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «Un nuovo approccio al primo concilio di Nicea» (σσ. 219-230), τοῦ ἱσπανοῦ ἱστορικοῦ E. Cattaneo, καθὼς καὶ μὲ τὶς καθιερωμένες βιβλιοκρισιές πρόσφατων μονογραφιῶν πού ἀφοροῦν τὴ Χριστιανικὴ Ἀνατολή.

Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft, τ. 129,4 (2017)

Τριμηνιαῖο Ἐπιστημονικὸ Περιοδικὸ ἀναφορᾶς γιὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τῶν ἔγκριτων ἐκδόσεων Walter de Gruyter.

Τὸ 4ο τεῦχος τοῦ 129ου τόμου περιλαμβάνει 6 ἄρθρα, μία ἀνακοίνωση καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις.

B. T. Arnold, “The Holiness Redaction of the Primeval History”, σ. 483-500. Ἡ ἀρχική διαπίστωση ὅτι ἡ σύγχρονη ἔρευνα γιὰ τὴν ἱερατικὴ πηγὴ στὴν Πεντάτευχο καταλήγει στὰ ἴδια χωρία μὲ τὸν Theodor Nørdelke τὸ 1869 μὲ διαφορετικὴ μεθοδολογία, συνοδεύεται ἀπὸ τὴν σύγκριση τοῦ εἰληταρίου τοῦ Ναοῦ (11Q19) τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης μὲ τὰ τεμάχια αὐτὰ ὑπὸ τὸ πρῶτομα τοῦ Stephen A. Kaufmann. Ἡ ἀξιοπιστία αὐτῆς τῆς παραδοχῆς ἐξακριβώνεται μὲ τὴν σύγκριση τοῦ τρόπου συντάξεως τῆς πρωτοϊστορίας καὶ τοῦ κώδικα τῆς ἀγιότητας, γιὰ νὰ καταλήξει στὴν παραδοχὴ καὶ τὴν ἀξιοποίησή της στὴν ἀναγνώριση καὶ στὴν χρονολόγηση τῆς ἱερατικῆς πηγῆς τῆς Πεντατεύχου.

E. Blum-K. Weingart, “The Joseph Story. Diaspora Novella or North-Israelite Narrative?”, σ. 501-521. Μὲ ἀφετηρία τὶς διάφορες χρονολογήσεις τῶν διηγήσεων γιὰ τὸν Ἰωσήφ καὶ τὶς προϋποθέσεις ἀξιολογήσεώς τους, καταγράφονται πέντε συσχετισμοὶ τῶν διηγήσεων μὲ ἄλλα κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐπαναπροσδιορίζεται ἡ διήγηση γιὰ τὸν Ἰωσήφ σὲ διάλογο μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη τοῦ A. Meinhold σὲ συσχετισμὸ μὲ μία διαφορετικὴ ἱστορικὴ συνθήκη συγγραφῆς καὶ τὴν διήγηση τοῦ Σινοῦ. Καταλήγει τὸ ἄρθρο ὅτι ἡ διήγηση γιὰ τὸν Ἰωσήφ εἶναι πρότερον τῶν ἱερατικῶν τεμαχίων καὶ τῶν αἰχμαλωσιακῶν διηγήσεων γιὰ τὸν Ἀβραάμ καὶ ἐκείνων τοῦ κύκλου τοῦ Ἰακώβ καὶ ἔχει καταβολὴς στὸ Βόρειο Βασίλειο, ἀπὸ κάποιον ποὺ γνώριζε τὶς διηγήσεις τοῦ Σινοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἐπιηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν ἀραμαϊκὴ ἀπειλὴ, καθιστώντας πιθανὴ τὴ χρονολόγηση στὰ χρόνια τοῦ Ἰεροβοάμ Β' (520).

S. Hasegawa, “Josiah’s Death: Its Reception History as Reflected in the Books of Kings and Chronicles”, σ. 522-535. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται τὴν προσπάθεια τῶν συγγραφέων τῶν βιβλίων τῶν Βασιλειῶν καὶ τῶν Χρονικῶν νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀφήγηση τῆς πηγῆς τους γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Βασιλέως Ἰωσίου. Μὲ προσεκτικὴ ἀνάλυση τῶν ἐκφράσεων στὸ βιβλίον τῶν Βασιλειῶν συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπάρχει κάποια ἀναφορὰ σὲ θάνατο στὴ μάχη. Τὸ βιβλίον τῶν Χρονικῶν, ἀκολουθώντας πληροφορίες τῶν βιβλίων τῶν Βασιλειῶν καὶ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου, περιγράφει ὡστόσο τὴ μάχη. Τὸ ἄρθρο ἐπιθυμεῖ νὰ δείξει ὅτι οἱ συγγραφεῖς προσπάθησαν νὰ δώσουν μία λογικὴ ἐρμηνεῖα στὸν αἰνυγματικὸ θάνατο τοῦ βασιλέα.

B. M. Zapff, “Why is Micah similar to Isaiah?”, σ. 536-554. Σύμφωνα μὲ τὸ συντάκτη τοῦ ἄρθρου οἱ ἐσωτερικὲς μαρτυρίες τοῦ βιβλίου τοῦ Μιχαίου δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ δώσουν βάση στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ Μιχαίας εἶναι σύγχρονος τοῦ Ἡσαΐου ἢ ὅτι ἀνῆκε στὸν κύκλο τῶν μαθητῶν τοῦ μεγάλου προφήτου, ὥστε νὰ αἰτιολογήσουν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὶς παρουσιαζόμενες συγκλίσεις τῶν δύο προφητικῶν βιβλίων. Πιθανότερο κρίνεται τὸ ἐνδεχόμενον οἱ συντάκτες τοῦ βιβλίου νὰ προσέγγισαν τὴν προφητεία τοῦ Ἡσαΐα, τοῦ Ὡσηὲ καὶ τοῦ Ἀμώς. Αὐτὲς οἱ συγκλίσεις καθίστανται ἀναπόσπαστο κομμάτι ἐνὸς μεγάλου μέρους τοῦ βιβλίου τοῦ Μιχαίου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πρέπει νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ κάποια μορφή τοῦ προφητικοῦ αὐτοῦ βιβλίου χωρὶς αὐτὲς. Ἔτσι λοιπὸν τὸ ἄρθρο παρουσιάζει τὸ βιβλίον τοῦ Μιχαίου ὡς συνέχεια τῶν Ὡσηὲ καὶ Ἀμώς, καθὼς καὶ

ὡς ἀντιπροσωπευτικὸ δείγμα τῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου στὸ δωδεκαπρό-
φητο.

R. J. Bautch, “In Vino Veritas? Critiquing Drunkenness and Deceit in Micah and Isaiah”, σ. 555-567. Τὸ κείμενο παρουσιάζει τὴ συνάφεια τῶν ὄρων μέθη καὶ πλάνη, ποὺ στὰ ἑβραϊκὰ ἐκφράζονται μὲ τὶς ρηματικὲς ρίζες רכש καὶ ריב, ποὺ εἶναι οὐσιαστικὰ πάρηκες. Ἡ πραγματεύση ἐστιάζει στοὺς προφῆτες Μιχαΐα, Ἡσαΐα καὶ Ἀββακούμ, ποὺ σχετίζουν τὶς δύο ἔννοιες καὶ καυτηριάζουν τὴν ἄρχουσα τά-
ξη σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὸν συνετὸ λαό, γεγονός ποὺ διαφωτίζεται ἀπὸ κουμρανικὸ
ὑπόμνημα στὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ. Τὸ ἄρθρο ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παρήκηση ποὺ
δημιουργεῖται ἀνάμεσα στὰ δύο ριζικὰ τρισύμφωνα χρησιμοποιεῖται ἐσκεμμένα
καὶ διατρέχει τὴ γραμματεία ἀπὸ τὴν περίοδο τῶν προφητῶν ὡς καὶ τὴ σύνταξη
τοῦ κουμρανικοῦ χειρογράφου.

B. Grosse, «Le Ps 19 prolongement du Ps 18: Baal, El, Yahvé, le triple parallélisme synonymique, l'influence du livre des Proverbes et la Loi et David», σ. 568-582. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται τὴ συνάφεια τῶν *Ψαλμῶν* 18, 19 καὶ 51 ἐπὶ τῇ βά-
σει τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τοῦ περιεχομένου τους, ἐπισημαίνοντας μὲ βάσει γλωσ-
σικὲς παρατηρήσεις καὶ θεματικὲς ἀναφορὲς. Ἀναγνωρίζει τὸ περιεχόμενο τοῦ
Ψαλμ. 18,31-32, στὸν ἐπόμενον *Ψαλμὸ* ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴ νοηματικὴ συνέχειά
τους, ἐνῶ παράλληλα ἐντοπίζει τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἐλ ἀπὸ τὸν Βαὰλ μὲ ἓνα
συνονυμικὸ παραλληλισμὸ (19,2-7) καὶ μὲ τὴν ταύτισή του μὲ τὸν Γιαχβὲ καὶ τὴ
διδασκαλία του (19,8-11), μὲ τὸ βράχο τοῦ *Ψαλμωδοῦ* (19,12-15). Ἐπισημαίνεται
ὅτι τὸ ἐπίγραμμα στὸ 19,1 καὶ οἱ στίχοι 19,12-15 παρουσιάζουν συνάφεια μὲ τὸν
Ψαλμὸ 51 καὶ τὴ ἐπιγραφή του καὶ ὅτι ὑπάρχουν σαφεῖς ἐπιδράσεις τῆς σοφιολο-
γικῆς *Ψαλμ.* 18,31, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ *Παρ.* 30,5 καὶ στὸ *Ψαλμ.* 18,32, ποὺ περι-
στρέφεται στὸ θέμα τοῦ *Παροιμ.* 30,9. Τὸ *Ψαλμ.* 19,2-7 σχετίζεται μὲ τὸν Σειραχί-
δη καὶ τὸ 19,8-11 μὲ τὸν *Ψαλμ.* 119, ποὺ ἐπαναλαμβάνει τὸ λεξιλόγιον τοῦ *Ψαλμ.*
18,31-32, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ βιβλίον τῶν *Παροιμιῶν*. Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν σοφιολογικῶν
καὶ τῶν δαυιδικῶν ψαλμῶν διαδραματίζει κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ συντάκτη σημα-
τικὸ ρόλον στὴ συγκρότηση τοῦ *Ψαλτηρίου*, μὲ βάσιν τὰ παραδείγματα *Ψαλμ.* 1 καὶ
2· 18 καὶ 18· 119 καὶ 120-134, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς *Ψαλμ.* 89 καὶ 90. Τὸ ἄρθρο
καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀποτελεῖ τὴ σύνδεση τῆς σοφιολογικῆς διδασκα-
λίας μὲ τὴ μεσσιανικὴ προσδοκία.

J. Dietrich, «Die Weisheit bei Gott», σ. 583-599. Τὸ ἄρθρο ἐστιάζει στὸ *Παροι-
μιῶν* 8,22-31, τὸ ὁποῖο συναντᾶ παράλληλα στὸ *Σειραχίδην* (24) καὶ στὴ *Σοφία Σο-
λομωνῶντος* (7), ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτὸ ἀναφέρεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν *Α΄ πρὸς
Κορινθίους* καὶ στὴν *πρὸς Κολοσσαεῖς* ἐπιστολή του, γιὰ νὰ ἐξετάσει τὴν ἔννοια τοῦ
יָמִיךְ στὸ 8,30. Καταγράφοντας τὴ θρησκευτολογικὴ προσέγγιση τοῦ *Παροιμ.* 8,30 σὲ
ἀναλογία μὲ τὴν αἰγυπτιακὴ αἰγυπτιακὴ Μαὰτ ὡς ἀγαπημένο παιδί εἶτε μὲ πρότυ-
πο τὸ ἀκκαδικὸ umm ānu ὡς ἀρχιτέκτονα καὶ πρωτοεργάτη, ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει
στὸ ἑβραϊκὸ יָמִיךְ μὲ βάσιν τὸ δεύτερο ἐνδεχόμενον στὴ σοφία τὴν ἔννοια τοῦ «ἀρχι-
τεχνίτη», ποὺ προσωποποιεῖται καὶ ἀποκτᾶ ἀπόλυτη αὐθεντία.

Biblische Notizen, τ. 175 (2017)

Τριμηνιαίο Ἐπιστημονικό Περιοδικό γιὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τὴν περίοδο τοῦ δευτέρου ναοῦ, πού ἐπιμελεῖται ὁ τομέας βιβλικῶν σπουδῶν καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Salzburg.

Τὸ τεῦχος 175 εἶναι ἀφιερωμένο στὴ χειρόγραφη παράδοση, τὰ κείμενα καὶ τὴ χρήση τους στὶς βιβλικές καὶ πατερικὲς σπουδές. Περιλαμβάνει 9 ἄρθρα καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις.

D. Batovici, “Manuscripts, Their Texts and Their Use in Biblical and Patristic Studies”, σ. 3-4. Μὲ ἀφορμὴ τὶς ἀνακαλύψεις τοῦ περασμένου αἰώνα ἡ σύνταξη εἶχε τὴν πρόθεση νὰ καταδείξει τὴ συνάφεια τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου πρὸς τὶς συναφεῖς ἐπιστῆμες. Γίνεται σαφές ὅτι τὰ τρία πρῶτα ἄρθρα τοῦ τεύχους πραγματεύονται θέματα τῆς περιόδου τοῦ Δευτέρου Ναοῦ, τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν πατερικῶν σπουδῶν καὶ εἶναι εἰσηγήσεις ἀπὸ τὸ Β΄ Συνέδριο γιὰ τὶς βιβλικές καὶ πρωτοχριστιανικὲς σπουδές τοῦ St. Mary College στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ St. Andrews μὲ τίτλο: *Manuscripts and Their Text: Perspectives in Textual Criticism* (8-9 Ἰουνίου 2012). Τὰ ἐπόμενα τρία ἄρθρα ἀφοροῦν τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐνῶ ἡ τρίτη τριάδα ἀφορᾷ κείμενα τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος καὶ πρώιμης χριστιανικῆς καὶ πατερικῆς γραμματείας. Τὸ ἄρθρο κλείνει μὲ εὐχαριστίες.

A. Ravasco, “Scribal Processes in the Qumran Scrolls: The Case of 2Sam 15:1 in 4QSam(a) and 4QSam(c)”, σ. 5-14. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται τὴν ἀξιοποίηση τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης στὴν κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τοῦ *Α΄ Σαμ.* 15,1, προκρίνοντας τὴν ἀνάγνωση τοῦ ὕ χειρογράφου. Μετὰ τὴν ἀνασκόπηση τῆς ἔρευνας προχωρᾷ σὲ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ MK μὲ τὸ κείμενο τῶν *Ο΄*. Ἀκολουθοῦν παλαιογραφικὲς παρατηρήσεις, πού ἀξιοποιοῦνται στὸ διάλογο μὲ τοὺς ἐκδότες τῶν χειρογράφων καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρώιμης ἰουδαϊκῆς γραμματείας καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν *Ο΄*. Ὁ συντάκτης καταλήγει στὴν κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ 4QSam^c μὲ βάση γραμματικὲς παρατηρήσεις καὶ τὴ σύγκριση μὲ τοὺς *Ο΄*.

L. A. Askin, “A Contradictory Text: Authorship, Redaction, and Interpolation in Jubilees”, σ. 15-33. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη, πού διακρίνει στάδια σύνταξης ἢ ἀναζητᾷ περισσότερους συντάκτες γιὰ τὸ ἀπόκρυφο βιβλίο τῶν Ἰωβηλαίων, ἡ συντάκτης εἰσηγεῖται τὴ συγγραφὴ τῶν Ἰωβηλαίων ἀπὸ ἓνα συγγραφέα, ἐξετάζοντας τὸν ρόλο πού θὰ πρέπει νὰ διαδραματίζει ἓνας συντάκτης καὶ ἀποδίδοντας τὶς ἐπικρατοῦσες ἀπόψεις στὸν τρόπο συστηματικῆς ἀνάγνωσης τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοὺς μελετητές. Ὑποστηρίζοντας τὴ θέση τῆς ἡ συντάκτης ἐξετάζει τὶς ἀντικρουόμενες ἐσωτερικὲς μαρτυρίες, ἐξετάζει τὸ κείμενο μορφολογικά καὶ τὸ παραβάλλει μὲ τὴ γραμματεία τοῦ Δευτέρου Ναοῦ καὶ ἐξετάζει τὶς μαρτυρίες τοῦ κειμένου στὰ χειρόγραφα τοῦ Qumran, καταγράφοντας τὴ συνέχεια παρατηρήσεις. Στὰ συμπεράσματα συνοψίζει τὴν ἐπιχειρηματολογία τῆς, καταλήγοντας ὅτι τὸ βιβλίο τῶν Ἰωβηλαίων στὴ μορφή, πού σήμερα σώζεται, εἶναι ξανα-

γραμμένο, αλλά δὲν ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα σύνθεσης. Ἀκολουθεῖ πλούσια βιβλιογραφία.

L. Quick, “Manuscripts and their (Proof-)Texts: Paradigms for Purity and Holiness in the Community Rule and the Damascus Document”, σ. 35-53. Μὲ τὴ μελέτη δύο κειμένων, ποὺ μαρτυροῦνται στὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης ἀσχολεῖται τὸ ἄρθρο, ποὺ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκόπηση τῆς ἔρευνας καὶ τὴν παρουσίαση τῆς συνάφειας τῶν δύο κειμένων, ἐπισημαίνεται ἀποθετικὰ ἡ διάσταση τῆς ἔννοιας τῆς λατρευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγνείας, ποὺ ἀποδίδονται στὸ πλαίσιο τῆς χαλκικῆς ἐρμηνείας τῆς Βίβλου. Μὲ σειρὰ παραδειγμάτων ὑποστηρίζεται ἡ νοηματικὴ ταύτιση τῶν διατάξεων τοῦ ἐγχειριδίου πειθαρχίας καὶ τοῦ ἐγγράφου τῆς Δαμασκοῦ μὲ παραδείγματα, ποὺ ἡ ἔρευνα ἀποδίδει στὴν ἱερατικὴ καὶ δευτερονομιστικὴ πηγή, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ τὰ σχετίσει μὲ τάσεις τῶν πηγῶν τῆς Πεντατεύχου.

B. Laird, “Early Titles of the Pauline Letters and the Formation of the Pauline Corpus”, σ. 55-81. Ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου καταγράφει τὴν σύμπτωση τῶν ἐπιγραφῶν τῶν παύλειων ἐπιστολῶν στὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ ἀποδίδει τὴ συγκρότησή τους στὸν κανόνα ὡς ἔργο ἐκείνων, ποὺ φρόντισαν γιὰ τὴ διάδοσή τους στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία. Μετὰ ἀπὸ τὶς εἰσαγωγικὲς ἐπισημάνσεις καὶ τὴν ἀναφορὰ στὸ πρόβλημα τῶν ἐπιγραφῶν στὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας γραμματείας, παρατίθεται σειρὰ μαρτυριῶν γιὰ τὶς ἐπιγραφὲς τῶν παύλειων ἐπιστολῶν μὲ βάση κύριους ἀρχαίους μάρτυρες τοῦ βιβλικοῦ κειμένου. Τὸ ἄρθρο ἀμφισβητεῖ μὲ βάση τὴν ἐνότητα καὶ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα τῶν ἐπιγραφῶν τὴν παραδεδομένη ἄποψη ὅτι οἱ ἐπιστολὲς κυκλοφοροῦνταν ἀρχικὰ ἀνεξάρτητα, προτοῦ συγκροτηθεῖ ὁ κανόνας τῆς Παύλειας Γραμματείας.

J. Almanzar, “Codex Z in Galatians: Employing and Inventing Readings in the Fourth Century”, σ. 83-93. Ἡ μελέτη ἐξετάζει τὶς ἐπιστημονικὲς μεθόδους διακρίσεως τῶν ἀποδεκτῶν καὶ τῶν ἐπίπλαστων παραλλαγῶν τοῦ ἀρχετύπου κειμένου στὰ δίγλωσσα χειρόγραφα τῶν παυλείων ἐπιστολῶν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς πρὸς Γαλάταν ἐπιστολῆς.

P. Malik, “The Nomina Sacra in the Marcan Portion of Codex Vaticanus: A Note on the Scribal Habits”, σ. 95-105. Τὸ ἄρθρο ἐπισημαίνει παρακειμενικὰ στοιχεῖα, ἰδιαιτερότητες τῶν γραφέων καὶ τὴ χρήση τῶν θείων ὀνομάτων στὸν βατικανὸ κώδικα, θέλοντας νὰ ἀναδείξει τὸν μάρτυρα αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ποὺ οἱ περισσότερες προσεγγίσεις ἐξετάζονται μόνον ὡς πρὸς τὶς συγγένειες μὲ ἄλλα χειρόγραφα καὶ τὰ παρεμφερῆ ζητήματα. Ἡ μελέτη ἐδράζεται στὸ *Katὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο* καὶ ἀξιοποιεῖ μαρτυρίες ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο καινοδιαθηκικὸ μέρος τοῦ κώδικα.

D. Batonicí, “The Shepherds Abbreviations in Codex Sinaiticus”, σ. 107-114. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται τὶς συντμήσεις, τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰ θεία ὀνόματα στὰ φύλλα τοῦ Σιναϊτικοῦ Κώδικα καὶ ἐκεῖνα τοῦ κειμένου τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἑρμᾶ.

D. Tronca, “Libri maioris ecclesiae veronensis: The Works of Augustine of Hippo in the Cathedral Library of Verona”, σ. 115-131. Τὰ χειρόγραφα τοῦ ἱ.

Αδγουστίνου από την ύστερη αρχαιότητα και τον πρώιμο μεσαιώνα μελετᾶ τὸ ἄρθρο, πού βρίσκονται στήν Bibliotheca Capitolare τῆς Βερόνα. Μετά ἀπό μία σύντομη ἀναφορά στήν ἱστορία τῆς βιβλιοθήκης καί τοῦ σκριπτορίου, τὸ ἄρθρο ὑπεισέρχεται σέ ἀνάλυση καθενὸς χειρογράφου.

M. Toca, “Notes on the Greek Manuscript Reception of Isidore of Pelusiums Epistolary Corpus”, σ. 133-143. Τὸ ἄρθρο ἀσχολεῖται μὲ τὴν χειρόγραφη παράδοση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου καί προτείνει μία ἐπαναξιολόγηση τῶν χειρογράφων μὲ βάση τὴν πρόσληψή τους. Μὲ βάση τὴν πρόσφατη βιβλιογραφία γιὰ τὴν κωδικολογία ἐπιχειρεῖται μία ἀνασυγκρότηση τῶν ἀξιολογικῶν κριτηρίων μὲ βάση τρία χαρακτηριστικά χειρόγραφα, ἕνα μὲ ἕνα μόνον κείμενο (Grottaferrata B.a.I), ἕνα χειρόγραφο μὲ περισσότερα κείμενα (Codex Upsaliensis Graecus 5) καί μία συλλογή (Barberinianus gr. 593).

Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft, τ. 109 (2017)

Ἐξαμηνιαῖο Ἐπιστημονικὸ Περιοδικὸ ἀναφορᾶς γιὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη τῶν ἔγκριτων ἐκδόσεων Walter de Gruyter.

Τὸ 1ο τεῦχος τεῦχος τοῦ 109ου τόμου περιλαμβάνει 6 ἄρθρα, μία ἀνακοίνωση καί βιβλιοπαρουσιάσεις.

M. Konradt, «„Nehmt auf euch mein Joch und lernt von mir!“ (Mt 11,29). Mt 11,28-30 und die christologische Dimension der matthaischen Ethik», σ. (2018) 1-31. Σημεῖο ἐκκίνησης τοῦ ἄρθρου ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν χριστολογικὴ διάσταση τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας στὸ *κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο* περιορίζεται στήν καθοδήγηση τῶν μαθητῶν ἀπὸ τὸν Χριστὸ μὲ βάση παραδείγματα ἀπὸ τὴν Πεντάτευχο. Μὲ βάση τὴν παραδοχὴ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἀποτελεῖ μᾶλλον τὸ παράδειγμα συμπεριφορᾶς, ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου ἐστιάζει τὸ ἐνδιαφέρον του στοὺς λόγους τοῦ Κυρίου: «Δεῦτε πρὸς με πάντες... (Matth. 11,28-30), ἀναγνωρίζοντας ὅτι ἐδῶ ὁ Χριστὸς δὲν παρουσιάζεται ὡς ἡ προσωποποίηση τῆς σοφίας, ἀλλὰ ὡς ἕνας ταπεινὸς μεσσιανικὸς βασιλέας, πού καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὸν μιμηθοῦν. Ἔτσι τὸ ἄρθρο εἰσπνεῖται τὴν παραδοχὴ τῆς πλοκῆς τῶν στοιχείων τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας στήν ἀφήγηση τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, πού θὰ πρέπει νὰ σχετιστεῖ μὲ τὴ μετάθεση τῶν ἀφηγηματικῶν στοιχείων κατὰ τὴν θεματικὴ τους συνάφεια. Καταλήγει ὅτι τὸ Matth. 11,29-30 ἀποτελεῖ δομικὸ στοιχεῖο στὴ μακροδομὴ αὐτῆς τῆς ἀφηγηματικῆς τάσεως.

D. Lanzinger, «Petrus und der singende Hahn: Eine zeitgeschichtliche Anspielung in der markinischen Verleugnungsperikope (Mk 14,54.66-72)», σ. 32-50. Στὴ σύγχρονη ἔρευνα χρονολογεῖται ἡ ἄρνηση τοῦ Πέτρου στὸ ἄκουσμα τοῦ ἀλέκτορα κατὰ τὴν περίοδο τῶν διωγμῶν τοῦ Νέρωνα. Τὴν ἀποψη αὐτὴ θέλει νὰ ἐνισχύσει τὸ ἄρθρο μὲ ἕνα ἐπιπλέον πραγματολογικὸ στοιχεῖο, πού μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Σουπτώνιο. Ὁ λατίνος συγγραφέας παρομοιάζει περιπαικτικὰ τὸν Νέρωνα μὲ κόκκορα, ὅταν ὁ τελευταῖος προσπαθεῖ στὶς ἐμφανίσεις του νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα. Ἔτσι λοιπὸν τὸ ἄρθρο ἀναγνωρίζει στὶς δύο ἀναφωνήσεις τοῦ

Μάρκ. 14,72 ἔνα προσκλητήριο γιὰ τὴ διακήρυξη τῆς πίστεως στὸν Χριστό, προτρέποντας τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀκολουθήσουν τὸ μαρτυρικό θάνατο. Ἔτσι ὁ Πέτρος ἀποτελεῖ ἕνα παράδειγμα γιὰ τὰ μέλη τῆς κοινότητος τοῦ Μάρκου, πού δὲν εἶχαν ὑποστηρίξει ἀκλόνητα τὴν πίστη τους.

H. Förster, «Ein Vorschlag für ein neues Verständnis von Joh 12,39-40», σ. 51-75. Τὸ ἄρθρο πραγματεύεται ἕνα ἐρμηνευτικό πρόβλημα στὸ *Ἰω.* 12,40, πού ἀποτελεῖ παράθεμα ἀπὸ τὸν *Ἠσαΐα*, πού δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ κείμενο τῶν *Ο*. Στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ σύγχρονες μεταφράσεις ἐννοοῦν ὡς ὑποκείμενο τῆς φράσης τὸν Θεὸ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν διευκόλυνση τῆς κατανόησης. Ὁ συντάκτης θεωρεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ προσθήκη δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει τὸ νόημα, καθὼς μὲ τὴν παραδοχὴ αὐτὴ εἰσάγεται ἕτεροπροσωπία σὲ σχέση μὲ τὸ *α* ἡμισίτιο. Μὲ μία συντακτικὴ καὶ σημειωτικὴ ἀνάλυση καταδεικνύεται τὸ σφάλμα τῆς παραδοσιακῆς γραμματικῆς ἀναλύσεως βάσει τῶν προϋποθέσεων τῆς. Τὸ ἄρθρο καταλήγει μὲ μία νέα μετάφραση, πού ἐπιλύει τὸ ἐρμηνευτικό πρόβλημα.

Chr. Blumenthal, «Die Pfingstpredigt des Petrus - Ihr Beitrag zur Etablierung Jesu als Protagonisten der Apostelgeschichte und zur konzeptionellen Einheit des lukanischen Doppelwerkes», σ. 76-100. Ἡ κυρίαρχη μορφή τοῦ Χριστοῦ στὴν λουκάνεια γραμματεία ἀποτελεῖ σημαντικό ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀποδοχὴ μίας νοηματικῆς συνοχῆς τῶν δύο κειμένων. Τὸ ἄρθρο ἐπιχειρεῖ νὰ συμβάλει σὲ αὐτὴ τὴ συνάφεια δείχνοντας ὅτι ὁ λόγος τοῦ Πέτρου στὸ *Πράξ.* 2,14-36 ἀποτελεῖ ὁδηγὸ γιὰ τὴν ἀφηγηματικὴ καὶ θεολογικὴ ἐνότητα τοῦ ἔργου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἀναγνωρίζοντας στὴ μορφή τοῦ Πέτρου τὴ συνέχιση τοῦ πρωταγωνιστικοῦ ρόλου, πού εἶχε ὁ Κύριος, στὸ βιβλίον τῶν *Πράξεων*.

J. Dochhorn, «Der Vorwurf des Tempelraubs in Rom 2,22b und seine politischen Hintergründe», σ. 101-117. Στὴν *πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή* τοῦ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐλέγχει τὸν Ἰουδαῖο συνομιλητὴ του, γιατί, ἐνῶ ἀπορρίπτει τὰ εἶδωλα, διαπράττει ἱεροσυλία. Τὸ ἄρθρο σχετίζει τὰ περιγραφόμενα μὲ περιστατικά στὴ Ῥώμη κατὰ τὴν περίοδο τῶν διωγμῶν Ἰουδαίων τοῦ Τιβερίου κατὰ τὸ ἔτος 19 μ.Χ., ὅπως τὰ περιγράφει ὁ Ἰώσηπος στὴν *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία* (XVIII 81-84). Ἡ ἀφήγηση αὐτὴ τοῦ Παύλου εὐθυγραμμίζεται μὲ σειρά ἀρχαίων ἱστορικῶν, πού συγκεντρῶνουν τὶς διώξεις τοῦ Τιβερίου κατὰ ἐκείνων πού λάτρευαν τὴν Ἰουδα καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὁ συντάκτης πιστεύει ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἐδῶ υἰοθέτησε προϋπάρχουσες διηγήσεις, ὥστε νὰ δείξει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, πού διαμαρτύρονται γιὰ τὴ διαφθορὰ στὰ ἔθνη καὶ ἱερά, δὲν ἐπέδειξαν καλύτερη συμπεριφορὰ ἔναντι τοῦ Ναοῦ.

J. van Nes, «Harap Legomena in Disputed Pauline Letters: A Reassessment», σ. 118-137. Τὸ ἄρθρο ἀξιολογεῖ τὸ κριτήριο τῆς ἐμφάνισις ἀπαξ λεγομένων στὶς ἀμφιβαλλόμενες κατὰ τὴν ἔρευνα παύλειες ἐπιστολές. Μὲ μία στατιστικὴ ἀνάλυση καταδεικνύεται ὅτι οἱ ἀπαξ ἐμφανιζόμενες λέξεις –κατὰ κύριο λόγο στὶς *πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολές*– περιορίζονται σὲ σημαντικό βαθμὸ σὲ κύρια ὀνόματα ἢ παραλλάξεις προθέσεων σὲ σύνθετες λέξεις. Ἔτσι καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι

είναι περιορισμένες οι διαφορές των αμфиοβητουμένων από τις γνήσιες παύλεις έπιστολές.

B. Bosenius, «Ein alter Interpunktionsvorschlag zu 1Thess 1,1 neu beleuchtet: έν θεώ πατρί και κυρίω Ίησοϋ Χριστῶ χάρις ύμίν και ειρήνη», σ. 138-147. Το άρθρο πραγματεύεται τον προοιμιακό χαιρετισμό που ό ΊΑπόστολος Παϋλος άπευθύνει στους Θεσσαλονικείς και στη στίξη της έκδόσεως Nestle-Aland ως κριτηρίου έρμηνείας του κειμένου. Έπισημαίνει τη διαφορά άνάμεσα στη σύγχρονη έκδοχή και τις συζητήσεις κατά τον 19ο αιώνα, καταλήγοντας στην άναγνώριση της διατυπώσεως «έν θεώ πατρί και κυρίω Ίησοϋ Χριστῶ χάρις ύμίν και ειρήνη» ως προτύπου των μεταγενεστέρων παύλειων έπιστολών, διακηρύσσοντας έτσι ότι ό Θεός και ό Ίησοϋς Χριστός είναι ή πηγή της χάριτος και της ειρήνης.

Νομοκανονικά (έτος ΙΕ', τεϋχος 2, Νοέμβριος 2017)

Με μελέτες και άρθρα επί ζητημάτων τά όποια άφορούν στις σχέσεις Κράτους και Έκκλησίας και άποτελούν, έν όψει της προαναγγελθείσης συνταγματικής άναθεωρήσεως, συμβολή στον έπιστημονικό διάλογο άναφορικώς με τά θέματα τόσο της θέσεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έκκλησιαστική, την έλληνική και τη διεθνή έννομη τάξη, όσο και του ύφισταμένου νομοθετικού καθεστώτος των σχέσεων της Έκκλησίας της Ελλάδος με τό Κράτος και των βελτιώσεων που τοϋτο έπιδέχεται, κυκλοφόρησε τό νέο τεϋχος (2/2017) του έπιστημονικού περιοδικού (τά) *Νομοκανονικά*.

Πρόκειται για ένα τεϋχος πανηγυρικό, καθώς με αυτό συμπληρώνεται δεκαπενταετία από την έκδοση του έν λόγω έπιστημονικού περιοδικού, του όποιου τά τριάντα πυκνογραφημένα τεϋχη, πάνω από 6.000 σελίδες, περισσότερες από εκατόν πενήντα μελέτες, περισσότερες από τρεις έκατοντάδες αποφάσεις δικαστηρίων της Ελλάδος και της άλλουδαπής, από τις όποιες ή μεγάλη πλειονότητα ύπομνηματισμένες, άποτελούν την παραχθεΐσα πλούσια έπιστημονική συγκομιδή.

Τη συμπλήρωση δεκαπενταετίας από της έκδόσεως των «Νομοκανονικών» χαιρετίζει και «μετά χαράς και εϋαρεσκείας» έπευλογεί ό Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαΐος με σεπτό Πατριαρχικό Γράμμα που δημοσιεύεται στο περιοδικό και διά του όποιου έπισημαίνεται ή παρουσία των *Νομοκανονικών* ως ή «έδραιωθεΐσα εις την έλληνικήν νομικήν βιβλιογραφίαν έγκυρος επιθεώρησης της νομοκανονικής πραγματικότητας» και έξαιρείται ή προσφορά τους «εις την έπιστημονικήν άνάδειξιν και μελέτην ποικίλων ζητημάτων, άναφωμένων κατά την έρμηνείαν και έφαρμογήν της τε κρατικής νομοθεσίας και των Θεϊών και Ίερῶν Κανόνων της Έκκλησίας».

Τά *Νομοκανονικά* είναι ή έξαμνηιαία Έπιθεώρηση που επιδιώκει να καλύψει δυό σύνθετους και δυσχερείς έπιστημονικούς κλάδους, τό Έκκλησιαστικό και τό Κανονικό Δίκαιο, τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και δικαστηριακής πράξεως. Άποτελούν τό έπιστημονικό όργανο της Έταιρείας Έκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου (<http://www.etekkad.gr>) και άπευθύνονται σε δικηγόρους, δικαστές,

θεολόγους και σε έρευνητές έπιστήμονες από τον χώρο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών έπιστημών (ιστορικούς, κοινωνιολόγους, κ.λπ.), οι όποιοι είτε έντρυφοϋν στο πεδίο των σχέσεων Πολιτείας - Έκκλησίας / θρησκευτικών κοινοτήτων, είτε ασχολούνται με θέματα της Έκκλησιαστικής Ιστορίας και δὴ της νεώτερης. Έκδίδονται ανελλιπώς από τον Μάιο τοϋ 2002 και ἤλθαν, σύμφωνα με την πρόθεση τοϋ ίδρυτοϋ και Διευθυντοϋ τους, όμοτίμου καθηγητοϋ Έκκλησιαστικοϋ Δικαίου της Νομικής Σχολής τοϋ ΕΚΠΑ κ. Ίωάννου Μ. Κονιδάρη, να καλύψουν την άπουσία, πού είχε από ίκανοϋ χρόνου καταστεί εϋκρινώς όρατή, μίας περιοδικής εκδόσεως, ἡ όποία να προάγει την έπιστήμη στα ζητήματα τοϋ Έκκλησιαστικοϋ και τοϋ Κανονικοϋ Δικαίου και εϋρύτερα τον δημόσιο διάλογο στα ζητήματα των σχέσεων Πολιτείας και Έκκλησίας. Ζητήματα τα όποια έμφανίζονται στο προσκήνιο με άξιοζήλευτη περιοδικότητα, αποτελώντας –το τελευταίο διάστημα όλο και συχνότερα, όλο και έντονότερα– θέμα «ἡμεροπίας διατάξεως» στην άτζέντα τοϋ δημοσίου διαλόγου. Παρallahώς, τα Νομοκανονικά φιλοδοξοϋν να αποτελέσουν το κατάλληλο εκείνο βήμα πού θα έπιτρέψει στις νέες έπιστημονικές δυνάμεις τοϋ κλάδου να έμφανισθοϋν στο προσκήνιο και να δοκιμασθοϋν.

Στο νέο τεϋχος περιλαμβάνονται οι άκόλουθες μελέτες / άρθρα:

α) τοϋ καθηγητοϋ της Νομικής Σχολής τοϋ ΑΠΘ, βουλευτοϋ και τ. ύπουργοϋ κ. Εϋ. Βενιζέλου με θέμα: «Οί σχέσεις Κράτους και Έκκλησίας ως συνταγματικά ρυθμισμένες - Η συνταγματική θέση τοϋ Οίκουμηνικοϋ Πατριαρχείου». Στη μελέτη έπισημαίνονται οι σχέσεις όμοταξίας της Έλληνικής Δημοκρατίας και τοϋ Οίκουμηνικοϋ Πατριαρχείου, παρallahώς δε τονίζεται ότι θα πρέπει να διαφυλαχθοϋν ως «κόρη όφθαλμοϋ» τόσο ἡ διεθνής όντότητα / ύπόσταση τοϋ Πατριαρχείου (όπως αϋτή ἤδη αναγνωρίζεται συνταγματικώς, ως εκ της σχέσεως όμοταξίας του με το έλληνικό Κράτος) - όσο και ἡ (ισχύουσα από το '75) συνταγματική έγγϋηση των κανονικών σχέσεων μεταξύ της Αϋτοκεφάλου Έκκλησίας της Ελλάδος και τοϋ Πατριαρχείου.

β) τοϋ δικηγόρου - LL.M., ειδικοϋ νομικοϋ συμβούλου της Ίερās Συνόδου της Έκκλησίας της Ελλάδος κ. Θεοδ. Παπαγεωργίου με θέμα: «Το νομοθετικό καθεστώς και οι σχέσεις της Έκκλησίας της Ελλάδος με το Κράτος: δεδομένα και παρανοήσεις», όπου παρέχονται διευκρινίσεις για σειρά ζητημάτων πού έχουν δημιουργήσει αντιπαραθέσεις στον άκαδημαϊκό χώρο και τριβές στο κοινωνικό σϋμμα (όπως τα θέματα σχετικώς με το έαν έχουμε στην Ελλάδα «κρατική» Έκκλησία, έαν εἶναι άπαραίτητος ό χωρισμός, έαν παρεμβαίνει ἡ Έκκλησία σε κρατικές ύποθέσεις, για τις αντιπαραθέσεις σχετικά με την έκκλησιαστική περιουσία, κ.λπ.) και

γ) τοϋ δικηγόρου, μεταπτυχ. διπλ. Έκκλησιαστικοϋ δικαίου κ. Ίωάν. Καστανά, με θέμα: «Τοποθέτηση φάνης από Δήμου» στη Γαλλία, χώρα με «κοσμικό» χαρακτήρα στο πολίτευμά της (ἡ άρχή της «laïcité») όπου, με άφορη τις άποφάσεις τοϋ Conseil d' Etat no 395122 και no 395223 της 9ης Νοεμβρίου 2016, έξετάζεται το νομικό καθεστώς σε σχέση με τὴ πρόσφατη νομολογία των γαλλικών δι-

καστηρίων για την έγερση ή επίθεση θρησκευτικῶν συμβόλων και ειδικότερα τῆς φάντης τῶν Χριστουγέννων σέ δημόσιους χώρους (Δήμους, Νομαρχίες, κ.λπ.).

Ἐπιπροσθέτως παρουσιάζονται και ἀναλύονται σημαντικὲς δικαστικὲς ἀποφάσεις πού ἄπτονται ζητημάτων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως, ὅπως αὐτὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (ΣτΕ) μὲ ἀριθ. 939/2017, Τμ. Γ', βάσει τῆς ὁποίας κρίθηκε ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἐπιτιμίου τῆς ἀκοινωνησίας και ἡ ἐπιβολὴ ποινῆς καθαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἱερωσύνη σέ ἱεροκήρυκα - ἐκκλησιαστικὸ ὑπάλληλο δὲν στεροῦν τὸ ἠθικὸ ἔννομο συμφέρον ἀσκήσεως αἰτήσεως ἀκυρώσεως μὲ τὴν ὁποία ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόσχιση τῆς ἠθικῆς μορφῆς πού συνεπάγεται ἡ ἐπιβολὴ πειθαρχικῆς καταδίκης, ὅταν μάλιστα οἱ ἀποφάσεις τῶν ἀρμοδίων ὀργάνων (ἐν προκειμένῳ τοῦ Ἀνωτάτου Ὑπηρεσιακοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) κρίνονται μὴ ἐπαρκῶς αἰτιολογημένες (ἀνάλυση - σχολιασμός ὑπὸ Γ. Κ. Ἰατροῦ). Ἐπίσης, ἡ ΣτΕ 1393/2017, Τμ. Γ' μὲ τὴν ὁποία κρίθηκε ἀφενὸς ὅτι ἡ ἐπιβολὴ ἐπιτιμίου ἀκοινωνησίας σέ μοναχοὺς δὲν τοὺς στερεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν γιὰ τὰ ὄργανα διοικήσεως Ι. Μονῆς και ἀφετέρου ὅτι ὁ ἡγούμενος και τὰ μέλη τοῦ Ἡγουμενοσυμβουλίου ἀσκοῦν δημόσια λειτουργία και ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἔχουν τὴν ἑλληνικὴ ἰθαγένεια (ἀνάλυση - σχολιασμός ὑπὸ Γ. Ι. Ἀνδρουτσοπούλου). Τέλος, δημοσιεύεται ἡ ΣτΕ 1753/2017, Τμ. Γ' ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ζήτημα σχετικῶς μὲ τὸ ἐὰν μοναχοὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κάτοχοι σχετικῶν τίτλων νομικῶν σπουδῶν και ἀποκτήσαντες τὴν δικηγορικὴ ιδιότητα σέ ἄλλο κράτος μέλος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, δύνανται / νομιμοποιοῦνται παραλλήλως μὲ τὰ καθήκοντά τους στὶς Ι. Μονὲς πού ἐγκαταβιώνουν νὰ ἀσκοῦν και στὴν Ἑλλάδα τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου. Ἡ ὑπόθεση ἔφθασε στὸ ΣτΕ κατόπιν προσφυγῆς μοναχοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ ἀπὸ τὴν ἀρνηση τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν νὰ τὸν ἐγγράφει στὰ μητρώα του ἐπικαλούμενος ὅτι ἡ διάταξη τοῦ Κώδικα Δικηγόρων, πού προβλέπει ὅτι οἱ μοναχοὶ κωλύονται νὰ ἀποκτήσουν τὴ δικηγορικὴ ιδιότητα, εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ Σύνταγμα και τοὺς κανόνες δικαίου ὑπέρτερης τυπικῆς ἰσχύος, γιατί ὁ ἀποκλεισμός αὐτὸς δικαιολογεῖται ἀπὸ θεμελιώδεις ἀρχὲς και κανόνες πού διέπουν τὴν ἀσκηση τοῦ δικηγορικοῦ λειτουργήματος. Ἀνάμεσα στοὺς λόγους κωλύματος ὁ ΔΣΑ ἀναφέρει ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται στὸν δικηγόρο νὰ παρέχει τὶς ὑπηρεσίες του χωρὶς οἰκονομικὸ ἀντάλλαγμα, ἐνῶ ὁ μοναχὸς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀσκεῖ κατὰ σύστημα ἀμειβόμενη ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ὁ μοναχὸς ἀντικρούει ὅλους τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου και ὑποστηρίζει ὅτι ἡ συμμόρφωσή του πρὸς τὸ καθῆκον ἐγκαταβιώσεως στὴ Μονὴ τῆς μετανοίας του θὰ ἐλέγχεται ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὄργανα, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ τελευταῖο ζήτημα νὰ μὴν ἀφορᾷ τὸν ΔΣΑ. Τὸ Γ' Τμῆμα τοῦ ΣτΕ, ἐπισημαίνοντας σέ ἀπόφασή του ὅτι ἡ ὑπόθεση ἀντιμετωπίζει τὴν ἐξαιρετικὴ περίπτωσι τῶν μοναχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι λόγω τῆς ιδιότητάς τους αὐτῆς εὐρίσκονται σέ ἀπολύτως ἰδιόρρυθμη προσωπικὴ κατάστασι, ὑποκείμενοι μάλιστα στὴν ἐξουσία ὀργάνων τριῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου –τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς μετανοίας τους, τῆς οἰκείας Ἱερᾶς

Μητροπόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος– ἔθεσε τὸ σχετικὸ ἐρώτημα ἐὰν μποροῦν οἱ μοναχοὶ νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ δικηγόροι) στὸ δικαστήριό τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως ἀναμένοντας τὴν ἀπάντησή του γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς ὀριστικῆς ἀποφάσεως.

Στὴ στήλη τῶν Βιβλιοκρισιῶν τοῦ παρόντος τεύχους τῶν *Νομοκανονικῶν* δημοσιεύονται βιβλιοπαρουσιάσεις: τῆς κ. Ἑλενας Γιαννακοπούλου, ἐπικ. καθηγήτριας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ γιὰ τὸ βιβλίό τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Γρηγορίου Παπαθωμᾶ, *Κανονικά Ἐμμορφα (Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας II)*, ἔκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη, 2015, σσ. 688, τοῦ κ. Γεωργίου Ἰατροῦ, Δρος Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, δικηγόρου, γιὰ τὸ βιβλίό τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ Β/θμιας, Δρος Θεολογίας, Χαραλάμπους Ἀνδρεοπούλου, *Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴ δικτατορία 1967-1974. Ἱστορικὴ καὶ νομοκανονικὴ προσέγγιση*, (Πρόλογος: Ἰωάν. Μ. Κονιδάρος), ἔκδ. Ἐπίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2017, σσ. 424 καὶ τοῦ κ. Μιχ. Τσαπόγα, Δρος Νομικῆς, δικηγόρου, εἰδικοῦ ἐπιστήμονα στὸν «Συνήγορο τοῦ Πολίτη», γιὰ τὰ ξενόγλωσσα βιβλία / ἐκδόσεις τοῦ Claus Dieter Classe, *Regionsrecht*, β' ἔκδ., Τυβίγγη, 2015, σσ. 335, τοῦ Gerhard Czermack - Eric Hilgedorf, *Religions - und Weltanschauung - ungsrecht*, ἔκδ. Springer, Βερολίνο - Χαϊδελβέργη, 2008, σσ. 328 καὶ τοῦ Peter Unruh, *Religionsverfassungsrecht*, ἔκδ. Nomos, γ' ἔκδ., Μπάντεν - Μπάντεν, 2015, σσ. 385.

Στὸ τέλος τοῦ παρόντος τεύχους δημοσιεύονται μὲ ἰδιαίτερη σελιδαριθμηση τὰ συγκεντρωτικὰ εὐρετήρια συγγραφέων, δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ πράξεων ἀνεξαρτήτων ἀρχῶν καὶ ὄρων καὶ ὀνομάτων, εὐρετήρια γιὰ ὀλόκληρη τὴ δεκαπενταετία τὰ ὁποία ἐπιμελήθηκε ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς Θεοδ. Τσιβόλας, Δρ. Νομικῆς, δικηγόρος.

Τὰ *Νομοκανονικά* διευθύνονται ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Ἐταιρείας Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάννου Μ. Κονιδάρη καὶ κυκλοφοροῦν τὸν Νοέμβριο καὶ Μάϊο κάθε ἔτους ἀπὸ τὴν Ἐκδόσει «Σάκουλας Α.Ε.» (<http://www.sakkoulas.gr>).

Χάρος Ἀνδρεόπουλος, Δρ. Θεολογίας